

VARLIK FELSEFESİ

Prof.Dr. Mustafa Ergün

Aslında sahip olduğumuz bütün bilgiler, değişik şekillerde varolan şeylerin bilgisidir. Varolan bu şeyler canlı veya cansız bir madde olabilir; bir ahlâkî davranış, bir roman, estetik değeri yüksek sanat eserleri gibi manevi bir şey olabilir; düşünme, hissetme, sezme gibi ruhsal bir şey veya matematik, mantık, geometrik şekiller gibi ideal bir şey olabilir.

İnsan bilgisi, bu varolan şeylerin çeşitli nitelikleri hakkındadır. Varolan şeyleri, onların temellerini, derinliklerini, onlar arasındaki esas bağı felsefenin bir kolu olan Varlık Felsefesi (Ontoloji) incelemektedir.

A. Varlık Felsefesinin Konusu

1. Bilime Göre Varlık

Bilim varlıklar hakkında elde edilen bilginin iyi düzenlenmiş, örgün bir hale getirilmiş şeklidir. Bilim gerçeği arama faaliyetidir. Bilim bu dünyaya ait nesnel olguları, herkesin incelemesine ve eleştirisine açık olguları inceler. Olgular ya doğrudan ya da dolaylı olarak gözlenebilir ve üzerinde deney yapılabilir şeylerdir.

Olgular, var olan şeyler, dünyanın bilgisini veren, kullandığımız cümleleri doğru veya yanlış kılan şeylerdir. Dünyadaki tek tek nesnelere, bize, dünyanın ne olduğunu tam bildiremez. Bu nesnelere sahip olduğu özellikler ve bilhassa nesnelere arasındaki ilişkiler, dünyanın ne olduğunun bilgisini verir. *L. Wittgenstein*, "Dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil" derken, büyük ölçüde bu ilişkileri kastediyordu.

Bilim, içinde yaşadığımız tabiatın çok çeşitli düzeydeki varlıklarını ve olayları inceler. Bu varlıklardan ve olaylardan elde edilen bilgileri mantık, matematik gibi yöntemlerle inceleyip oradaki yasaları bulmaya çalışır.

*) Bilimin varlık dünyasına bakış açısı diyebileceğimiz olgular da çeşit çeşittir: Dünyada varolan şeyler hakkındaki basit hükümlerimiz, atomik olgulardır (atomic facts). Meselâ "bu yeşildir", "kar yağıyor" gibi. Atomik olgular, dünyadaki en yalın varlık ve olayların en basit ifadesidir. Atomik olgular birleşerek moleküler olguları meydana getirirler. Atomik olguların zıddı, genel olgulardır. Bunlar, "bütün insanlar ölümlüdür" ifadesinde olduğu gibi genel gerekçeleri gösterirler.

Bilim, varolan dünyasını bir bütün olarak inceleyemez, parçalayarak inceler. Fizik ve kimya maddeyi, biyoloji canlıyı, astronomi gök cisimlerini ve olaylarını, sosyal bilimler insan tabiatını ve insanların kendi aralarındaki olayları v.s. inceler.

Bilim nesnelere dünyasını inceler, onları var olarak kabul eder ve niçin var olduklarını araştırmaz. Bilim, varlıkların ve olguların "niçin"-ini sormaz, "nasıl" oluştuğunu ve olduğunu araştırır. Bu varlık alanı mikrokozmostan makrokozmosa doğru çeşitli büyüklükler ve farklı özelliklerde yayılmıştır.

Bilime göre varlık, maddedir. Ancak bilimin madde anlayışı da çağdan çağa değişmiştir. Başlangıçtan 20. yüzyıl başlarına kadar atomcu madde görüşü egemen olmuştur. Buna göre, maddenin temeli atomlardır. Moleküllerden, atom topluluklarından oluşan madde süreksizdir. Maddenin katı, sıvı, gaz halindeki görünüşleri, bu atom moleküllerinin farklı biçimlerde düzenlenişlerinden dolayıdır.

Atomcu madde görüşü uzun süre maddenin üç halini açıklayan ve maddenin sadece bu üç halde bulunabileceğini savunan bir görüş olarak kaldı. Ancak daha sonraki bilimsel araştırmalar, durumun bu kadar basit olmadığını ortaya çıkardı. Gazlar ve sıvılar arasındaki ayırım mutlak olarak yapılamıyordu, sıvı ve gaz akışkanlarından farklı yeni akışkan türleri bulunuyordu. Ayrıca sıvı kristaller gibi ne katı ne de akışkan olan bir takım madde halleri de keşfediliyordu.

Einstein öncesi ve kuvantal madde kavramından önceki yıllarda, atomcu ve süreksiz madde kavramının karşısına maddesel olmayan ışımaya ve elektromanyetik alan kavramları çıkartıldı. Maddenin temeli kuvantonlar ve fotonlar (ışık parçacıkları) olarak kabul edildi. 1930'lerden günümüze kadar geliştirilen yeni bir anlayışa göre de, her maddeye bir "anti madde" eşlik etmektedir. Maddenin bu simetrik maddesi ile ikili bir duruma gelmesi, çağdaş bilimde önemli tartışmalara neden olmuştur.

Bilim, hem canlı hem de cansız varlıkları, hem doğanın sürekliliğini hem de evrimini inceler. Fizikokimyasal olayların üstün derecede bir terkibi olan canlı varlık, kendine has özellikleriyle bilimin büyük bir inceleme alanını oluşturur. Bazı bilim adamları canlı varlığı; kendi kendini tamir, kendi kendini kurallama (âdeta

öğrenme), şekil, hareket, beslenme, sindirilmemiş ve zararlı unsurları bedenden atma, çoğalma, yaşlanma, ölme v.s. gibi unsurlarıyla incelerken; bazı bilim adamları da canlılarda meydana gelen olayları cansız tekniği ile, osmose, çözülme, kataliz, hidroliz, yanma, elektrik akımları, enerji değişimi v.s. açısından ele alıp inceliyorlar.

2. Felsefe Açısından Varlık

Varlık sorununu ele almaları bakımından felsefe ile bilim birbirlerinden birçok asıl noktada ayrılırlar.

Bir kere bilimler varlığı çeşitli alanlara bölerek değişik açılardan ele alıp incelerken, felsefe bir "temel-bilim" gibi varlığı bir bütün olarak inceler. Varolan hakkında bilimin soru sorma tarzları ile felsefeninki farklıdır. Bilimin soru sorma tarzı, varlığı ele alış yönüne, kullandığı metotlara ve ölçüm biçimlerine göre farklılaşır. Bilim, sadece kendi açısından varlığı inceler; kendisini ilgilendirmeyen yönler, derin ilişkilere dokunmaz. Eğer sadece bilimsel bilgi çerçevesinde kalınırsa, insan bilgisi birbirinden kopuk parçalar halinde kalır. Oysa insan gerek disiplinler (bilim dalları) arası çalışmalarla, ama özellikle de felsefe ile, bütün varlıkların bilgisine, varlığın tümüne hâkim olmak ister.

Felsefe varlığı ve varolanla ilişkili olayları bir bütün olarak ve her şeyiyle açıklamak ister. Bu şekliyle de bilimlerin parçaladığı varlık alanlarını birleştirmek, bilimler arasındaki bağı göstermek ister. Felsefe, tüm varlık dünyasını yöneten ilkeleri bulup açıklamak ister.

Felsefede bu yöndeki çabalar başlıca iki grup içinde toplanır: Metafizik ve ontoloji

a. Metafizik - Ontoloji

Metafizik ("Meta ta physika"), *Aristoteles* incelemesi yapan bilim adamlarının, onun 14 kitabına verdikleri bir isimdir. Metafizik, "Fizik Ötesi", "Fizikten Sonra" demektir. *Aristoteles* önce varlık üzerinde bilimlerin, özellikle de fiziğin görüşlerini incelemiş; sonra da varlığı genel olarak incelemeye, varlık konusunda *Thales*'ten *Platon*'a Yunan filozoflarının görüşlerini değerlendirmeye başlamıştır ki, bu çalışmasının adını "Metafizik" koymuşlardır.

Aristoteles, kendi döneminde metafizik varlığın ve bilginin ana ilkelerini; madde, biçim ve maddesiz biçim (Tanrı) konularını incelemiştir. Ortaçağda metafizik, felsefe ile ilahiyatı, Tanrı bilimini özdeşleştirmiştir. *Descartes*'ta metafizik hâlâ gerçek felsefedir ve Tanrının nitelikleri, ruhlar ve insanın içindeki açık-yalın bilgi ilkelerini inceler. Felsefenin kökleri metafizik, gövdesi fizik ve dalları diğer bilimlerdir.

Yani *Descartes*'ta metafizik, Tanrı bilimi olmaksızın bütün bilimlerin kökü olan bilgi kuramı durumuna geçmiştir.

Kant metafiziği aklın kurgusal (spekülatif) bilgisi olarak görür ve onun yolunu bilimin yolu kadar güvenli bulmaz. *Hegel* ise metafiziği, aklın nesnelere bakış biçimi, aklın dünyayı yorumlaması olarak görür. 20. yüzyıl filozoflarından *Heidegger*, *Merlau-Ponty*, *Sartre* gibi de varlık sorununu çözümlenmek için metafiziği yıkmak istemişler; ama bunu yaparken kendileri de metafizik yapmışlardır.

Varlığı, var olanları bir bütün olarak ele alıp inceleyen felsefe konusuna Ontoloji (Varlık bilimi) denilir. Ontoloji Yunanca bir kavramdır ve felsefede kullanımı *Aristoteles*'e kadar gider.

Aristoteles zamanında "varolan", iki yönlü ele alınıyordu: oluş ve görünüş olarak. Oluş ve görünüş varolan şeyle beraber, sanki varolanın özellikleri gibi görünüyordular. Oysa var olanı bir bütün olarak, "Varolanı varolan olarak" (on he on) incelemek gerekiyordu ve *Aristoteles* bunu yapmaya çalıştı.

Varlık bir tek şeydir; varolan ise o varlığın içindeki birçok şeydir. Bir tek varlık vardır (hakikat, realite) ve o bir tek varlığı oluşturan, varolanlardır. Gerek görünüş gerek oluş, varolanda ortaya çıkar. *Aristoteles* varolanı değişik yönlerden değil, sadece varolan olarak incelemeyi teklif etmiştir.

Reel varlık (Onta) kavramına dayalı "Ontoloji", bütün bir terim olarak 18. yüzyılda *Christian Wolff* (1679-1754) tarafından kullanıldı. *Aristoteles*'te "temel felsefe" (prote philosophia) olan Ontoloji, *Wolff*'ta ve *Descartes*'te "ilk felsefe" (philosophia prima) olarak anlaşıldı.

Eski dönemlerde Ontoloji genellikle metafizik ile karışık anlaşılıyordu. Onu metafizikten ayırıp felsefenin temeli yapmaya çalışan düşünür *Nicolai Hartmann* (1882-1950) oldu.

Felsefede varlık, varolan en son bir şey olarak görülür. Bu en son, esas varlık da birçok filozoflarca gizemli, metafizik bir şey olarak anlaşılır (*Platon*'da "aeion", *Aristoteles*'te "substantanz" ve form, *Kant*'ta "Ding an sich" (kendiliğinden şey), *Berkeley*'de "mind", *Hegel*'de "mutlak geist", *Schopenhauer*'de isteme, *Husserl*'de saf ben).

Bugünün ontolojisinde varlığın kendisi en son şeydir. Varlığın, varolanın arkasında, görünüş alanına çıkmayan başka bir metafizik temel yoktur.

Bilgi, görünüşlere (fenomenlere) dayanır; çünkü görünüşlerin gerisinde özsel başka

bir şey yoktur.

Varlık kendini fenomenlerde gösterir. Fenomen, bir şeyin açığa çıkması, kendini göstermesi, gizli kalmaması demektir. Ancak bu fenomenlerin, görünüşlerin gerçeği tam olarak yansıtmıyorsa yansıtmadıkları sorunu vardır. Bazı aldatıcı, yalancı, uydurma, sahte fenomenler de vardır: hem hastalık hem sağlık belirtisi olan yüzdeki kırmızılık, tarihteki uydurma hikâyeler, fizik dünyada gördüğümüz doğal aldatmalar (sudaki kaşığın kırık gibi görünmesi v.s. gibi) ve insan tabiatındaki yanlış görüp değerlendirmeler... Ancak bu gibi olaylara bakarak görünüşlerin gerisinde bir gizli güç veya varlık kabul etmeye, felsefe bakımından gerek yoktur; çünkü bu, bizi hemen metafizik kurgulara götürür. Her kurgu yeni kurgulara sürükleyeceği için, realite dünyasından uzaklaşıp hayaller dünyasında yaşamaya başlarız.

Oysa varolan, insanın onu bilmesine, düşünmesine bağlı olmadan vardır. Varolan ne ise odur, ancak her şey her şeye bağlıdır. *Varolan şeyler, bilinen şeylerden çok fazladır.* Bilim ilerledikçe yeni varolan şeyler bulacağız ve eskiden bildiklerimizin de yeni yeni yönlerini keşfedeceğiz.

Aslında bütün bilimler ontolojiktir, çünkü varolanı araştırırlar. Ancak felsefi ontoloji, bilimlerin parçaladığı varlık alanlarının bütünlüğünü gösterir; bilimler arasındaki sıkı bağı ortaya çıkarır.

b. Metafiziğin varlıkla ilgili sorunları

Her dönemin ve her bilgi alanının bir metafiziği vardır. Metafizik, son yüzyıllarda insan hayatının her alanına hâkim olan pozitivist felsefenin propagandasıyla bilime ve düşünceye düşman bir akım olarak nitelenmiş ve felsefeden uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak gerek tarih boyunca felsefede gerekse günümüzde çeşitli bilim alanlarında metafizikten kurtulmak mümkün olmamıştır. Hemen her alanda bilimsel bilgiyi ve realist-rasyonel düşünceyi kuşatan metafizik alandır. Bilim ve felsefenin bazı alanlarda, insan akli realitelere bağlı ve onlara hakim düşünceler ortaya koymaktadır. Oysa varlık insan duyularının algılamalarıyla ve görünür gerçeklikle sınırlı değildir; insan, algılayamadığı, göremediği varlık alanlarına, yaşamadığı zaman parçalarına ait de düşünceler geliştirmek zorunda kalıyor. Sık sık bilimsel bilginin sınırları dışına açılmak, oraya dair kurgular (spekülasyonlar) geliştirmek zorunda kalıyor. Dolayısıyla her bilgi alanının bir fizik alanı, bir de metafizik alanı oluyor.

Bir bilim alanında tüm problemlere hâkim olan bilim adamları ve düşünürler, o bilimin metafizik alanına da geçip bir takım kurgular

geliştirebiliyorlar. Bilgisiz ve dar görüşlü kişilerin geliştirdikleri metafizik kurgular gerçeklerden tamamen uzak zanlar düzeyinde kalırken, geniş görüşlü bilim adamlarının kurguları bilimi yeni aşamalara ulaştırıyor; varlık dünyasını ve insan aklını aydınlatıyor.

Belli bir problemin içine iyice giren kişiler, oradaki felsefi ve metafizik problemleri görürler ve bunları en azından soru düzeyinde gündeme getirirler. Sorular şeklinde ortaya konan metafizik problemlere de, çeşitli düşünceler salt kurgusal veya kurgu bilimsel açıklamalar getirirler. Fizik, tıp, tarih, kimya, astronomi, biyoloji, hukuk, ahlâk, yönetim gibi alanlarda birçok metafizik problem ve açıklama tarzları vardır.

Varlık alanında ortaya konmuş bu gibi sorunlar ve açıklama biçimleri de çoktur. Bunlara bazı örnekler verelim: İçinde yaşadığımız evren kendiliğinden mi olmuştur, yoksa bir Tanrı tarafından mı yaratılmıştır? Gerek zamansal gerek uzaysal olarak evrenin bir başı ve sonu var mıdır? Başı ve sonu varsa, evren olmadan önce ne vardı, yok olunca buralarda ne olacak?

İnsan nedir? Canlılar dünyasındaki yeri nedir, diğer canlılardan evrimleşerek mi oluşmuştur, yoksa orijinal bir varlık olarak mı yaratılmıştır? Ölüm nedir? İnsanlar öldükten sonra ne olacaktır? Canlı varlıkla cansız varlık arasındaki bağıntı nedir? Cansız varlıklar nasıl canlıların devamlılığını sağlıyor? Canlı-cansız dönüşümü nasıl oluyor?

Dil nedir? Dil insanlara doğuştan mı verilmiştir, onlar tarafından sonradan mı geliştirilmiştir? Dil ve kültür niçin bütün insanlar arasında ortak değildir? İnsan özgür müdür; kendi kendini hür olarak gerçekleştirip ortaya koyabilir mi?

Bunlar gibi binlerce soru gerek bilim adamlarının gerekse düşünün her yaştaki ve her kültürdeki insanların kafasını meşgul ediyor.

Varlık alanında ortada duran binlerce problematiğe filozofların getirdikleri açıklamalardan bazılarına değinelim.

Varlığın, bu varlık evreninde gördüğümüz milyarlarca varolan şeyin aslı nedir? Bu soru M.Ö. 6 ve 5. yüzyıllarda yaşayan Yunan doğa filozoflarınca ve onlardan aşağı yukarı 100 yıl önce yaşayan Hint filozoflarınca tartışılmıştır. M.Ö. 700-550 yılları arasında en görkemli dönemini yaşayan Hint felsefesinde, başlangıçta her şeyin aslının bir nefes, bir rüzgar olduğu fikri işlenmiştir. İkinci kuşak filozoflar, evreni, içinde ateş yanan büyük bir canlıya benzetmişler, en yüce varlık olarak da güneşi kabul etmişlerdir. Üçüncü kuşak Hint filozofları,

gene birinci kuşak gibi, tüm evrendeki en güçlü bağı nefes olduğunu söylemişlerdir. Dördüncü kuşaktan *Pravahana*'ya göre gerçek varlık boşluk, belirsizlik ve düşüncedir; insan, düşünce ile kurtuluşa (Nirvana) erer. Düşünce, beşinci kuşak Hint filozoflarında da üstün tutulmuştur. Her şeyin ilkinin düşünce olduğu, her şeyin ondan çıktığı savunulmuştur.

Yunan doğa filozoflarına bakarsak, evrenin aslı hakkında onların da benzer düşünceler ortaya sürdüğünü görürüz. *Thales*, her şeyin başının, kökünün (arkhe) su veya sıvı olduğunu savunmuştur. Her şey sudan gelir ve geri suya döner. Su, meydana gelmemiş ve yok olmayacak, her şeyin kendisinden oluştuğu ve kendisine döneceği bir ana maddedir. *Thales*'e göre evrendeki her şey canlıdır, "her şey tanrılarla doludur".

Gene ilkçağ filozoflarından *Anaximandros*'a göre bütün varlıkların aslı, sonsuz ve sınırsız bir şeydir (Aperion). Bu aperion'dan, önce sıcak ile soğuk, sonra katı ile sıvı ve oradan da bütün varlıklar meydana gelmiştir.

Doğa filozoflarının üçüncüsü olan *Anaximenes*'e göre de her şeyin aslı olan ilk madde "hava"dır. Bütün evreni ayakta tutan, bir hava, bir soluktur. Onun yoğunlaşması ve gevşemesi ateşi, sıvıları ve katı cisimleri ortaya çıkarır.

Gene Batı Anadolu'da yetişmiş bir düşünür olan *Herakleitos*'a göre evrendeki bütün varolanların temeli ateştir; bütün zıtlıklar onun içinde erir. Evren, bir madde olmaktan ziyade durmadan akıp giden bir süreçtir, başı sonu olmayan bir değişimdir. *Herakleitos*'un ana görüşünü "Her şey akar" (Panta rai) şeklinde özetlemek mümkündür.

Herakleitos metafiziğinin tam karşısını "Eleali" filozoflarda görüyoruz. Onlardan *Parmenides*'e göre, bir tek varlık vardır. O, bir birliktir, kendi içine kapalıdır, doğmamıştır, yok olmayacaktır, değişmez, bölünmez, yoğunlaşmaz, seyrekleşmez. "Yalnızca varolan vardır ve o düşünülebilir; var olmayan ise yoktur ve düşünülemez de." *Eleali Zenon* da zamanın ve uzayın bölünebildiğini düşündüğümüzde, varlığın ve hareketin imkânsızlığı noktasına gelindiğini; öyleyse var olanın bir ve hareketsiz olduğunu savunmuştur.

Gene Antik Yunanda yaşamış *Pitagoras*çılara göre, bütün varlıkların gerisindeki ana ilke sayılardır. Herşey sayılara indirgenebilir. Evren, bir sayı uyumudur. Tüm nesnelere bir sayı sistemi ile açıklanır. Düzenin temelinde matematik orantılar bulunmaktadır.

Başlangıçta evrendeki her şeyin ana

maddesini tek bir şeye indirgeyen ve o maddenin kendi özünde bulunan çeşitli hareketlerle oluşun meydana geldiğini savunan metafizik felsefe, daha sonra yerini temel maddeyi fazlalaştıran ve oluşu mekanik olarak açıklayan yeni bir metafizik varlık felsefesine bırakmıştır

Empedokles'e göre, "Her şeyin kökleri, temel maddeleri 4 tanedir: toprak, su, hava, ateş. Bu temel maddelerin belli oranda karışması ile varlıklar meydana gelir, dağılmasıyla da ölür." Aslında bir temel öge olarak su, hava ve ateş daha önceki filozoflarca tek tek öne sürülmüştü; *Empedokles* adeta bunların hepsini birden kabul edip onlara bir de toprağı eklemiştir. Bu dört ögeyi birleştiren kuvvet sevgi, ayıran kuvvet de nefrettir.

Oluş ve yok oluşu özlerin ve tohumların karışması olarak açıklayan *Anaxagoras*, ana öğelerin sayısız olduğunu, her varlığın ayrı bir ana maddesi ("sperma") olduğunu savunuyordu. Bu kadar çok ana madde arasında oluşu meydana getiren ve yürüten güç, "Nous" adlı bir düşünce, bir akıldır. Nous, çok ince, çok temiz ve evrene egemen olan bir maddedir. Ama nous her şeyi başlatan kuvvettir, oluşun daha sonraki safhaları mekanik olarak gerçekleştirir.

İlkçağın büyük atomcu düşünürü *Demokritos*'a göre, varolan meydana gelmemiştir, değişmez ve yokolmaz. Varolanın içinde artık daha küçüğe bölünemeyen cisimsel özler (atomlar) vardır. Bunlar boşlukta kendiliklerinden hareket ederler. Bu hareket sırasında bütün evren ve oradaki varlıklar atomların birleşmesiyle meydana gelir. Bu oluşta, *Anaxagoras*'ın nous'u gibi, amaçlı bir meydana getirme yoktur; sadece rastlantı ve zorunluluk vardır. Zorunluluğu yürüten de mekanik kanunlardır.

İlkçağ Yunan felsefesinde tabiatı açıklarken ortaya konan bu birbirinden farklı düşünceler, bir ara insanları bu konu ile uğraştırmaktan uzaklaştırmıştır. *Protogoras*, evrende her şeyin sürekli bir değişim içinde olduğunu, salt bir varlığın olmadığını; dolayısıyla varlık hakkında genel geçerli hükümler vermenin zor olduğunu söylemiştir.

Felsefe tarihinin en büyük filozoflarından olan *Platon* ise, bu varlık dünyasının üstünde bir idealer dünyası kabul etmiş, gerçek dünyayı da orası olarak göstermiştir. Bu dünyadaki varlıklar ise, idealerin gelip bu dünyadaki maddeyi şekillendirmesiyle oluşur. Ancak madde kararsız ve çabuk bozulur bir yapıda olduğundan, zamanı gelince idealer maddeyi terk edip gitmektedir. *Platon* ömrünün son zamanlarında ise, "Demiourgos" adlı yetkin bir Tanrının bu dünyadaki bütün varlıkları ve oluşu, idealer denilen ilk örneklere göre

yarattığını savunmuştur.

Platon'daki idealar dünyası ve madde dünyası şeklinde ortaya çıkan düalist (ikili) metafizik; *Aristoteles*'te madde ("hyle") ve form ("morphé") olarak devam etti. Bu dünyadaki her şey, form kazanmış maddedir. Maddenin özü, bir şey olabilme ve bir şey yapabilme potansiyelidir. Madde kendi özünü bir form olarak, bir hareket olarak gerçekleştirir.

Aristoteles'in bu ikili metafiziğinden sonra tekrar tekli metafiziklerle karşılaşılır. *Kıbrıslı Zenon*, "varlıkların temel ilkesi ateştir" diyerek *Heraklitos*'u yeniden canlandırmıştır. Yaratıcı ateş, bir tohum gibi her varlığın içinde bulunur. Bu ateş insanlarda akıl, canlılarda ruh, cansızlarda bir yetenek olarak vardır.

Yeni Platoncu filozoflardan *Plotinos*'a göre varoluşun cisim, ruh, nous ve bütün bunları ortaya çıkaran "Bir" veya "ilk" dediği bir ilk neden vardır, ilk neden Nous'u ortaya çıkarır, Nous ideaları düşünür, idealar evren ruhunu ve diğer ruhları oluşturur ve ruhlar da maddeyi örgütleyerek varlıkları ve olayları meydana getirir.

Ortaçağ felsefesinde varlık konusunda dinî metafiziklerin egemen olduğu görülür. Tanrı, evreni ve evrendeki her şeyi özgür iradesiyle yaratmıştır. Tanrı, zaman ve mekân dışıdır; bu evrendeki varlık ve olaylar zamana ve uzaya bağlı olduğu için geçicidirler. Bu dünyadaki oluş süreci, Tanrıdan çıkıp yine Tanrıya dönen bir daire hareketidir.

Rönesans dönemi filozoflarından *Giordano Bruno*'ya göre evren, sınırsız ve sonsuzdur. Bu sonsuz evren içinde, her birinin kendine göre hayatı olan sonlu dünyalar vardır. Evrende görülen tek tek varlıkların arkasında Tanrısal kuvvet vardır. Doğanın yaratıcı gücünün temeli de tanrısalıdır. Doğa ve gerçek, Tanrı'nın düşünceleridir.

17. yüzyıl düşünürlerinden *R. Descartes*'e göre de en yetkin ("perfect") ve gerçek varlık, Tanrıdır. Tanrı sonsuzdur ve bütün gerçeği kendisinde toplar. Ruhlar ve cisimler ise sonludur. Ruhun özü düşünme, cismin ana özelliği de yer kaplamadır. Uzayın her yeri sıvı bir madde ile doludur; evrende boş yer yoktur.

Nicole Malebranche, Tanrıyı, hem her şeyi yaratan hem de herşey üzerinde etkin olan tek varlık olarak niteliyor. Cisimler Tanrı tarafından yaratılır, onun tarafından hareket ettirilirdir. Bütün varlıkların ve olguların tek nedeni Tanrı'dır. Onun katında bir ideal cisimler dünyası ve reel dünyada da o ideal cisimlerin örnekleri vardır.

Herşeyi Tanrı'da gören (panenteizm) *Malebranche*'in aksine, *B. Spinoza* her şeyde Tanrıyı görüyordu (pantheizm). Bütün varolanların kökleri Tanrı'dadır; çünkü her şeyi o yaratmıştır. Tanrı'nın yarattıkları kendisinden ayrı bir şey değildir. Biz Tanrı'nın özünü madde ve ruh olarak, Tanrı'nın kendini açığa vurma tarzı olarak bilebiliriz. Tanrı evreni yaratmıştır, evrenin kendisi odur. Nesnelere, Tanrı gerçekliğinin birer görünüşüdür.

Varlık konusunda bir başka metafizik öğretiyeye *Leipniz*'de rastlanmaktadır. Ona göre her canlı varlık etkin bir kuvvettir. Her varlığın içinde "monad" denilen tözler vardır. Her monad, kendi seviyesine göre evrende ne olup bittiğini bilir. Âdeta her monadın içinde evrenin bir kopyası vardır. Bazı monadların tasarımları zayıf, bazılarının yüksektir. Her monadın orijinal bazı özellikleri vardır. Monadlar, pasif maddeden Tanrıya kadar sonsuz sayıdadır. Her monad kendi içinde yaşar, ama önceden kurulmuş evrensel uyum, onları, birbirine etkiye bulunuyormuş gibi gösterir.

Dinî-metafizik bir felsefe öğretisi geliştiren *George Berkeley*'e göre de, maddî bir dış dünyayı kabul etmek yanlış ve haksızdır. Bizim dış dünya ve nesnelere gerçek özellikleri dediğimiz şeyler, bizim bilincimizden çıkan idelerdir. Objeler, bizce düşünüldükleri ve tasarımılandıkları için vardılar içimizdeki ideleri ruhlar algılar. Ruhları bir orkestra gibi yöneten de Tanrı'dır, "evrensel ruh'tur.

Alman filozoflarından *Hegele*'e göre de, bütün varolanların temelinde "ide", "akıl", "söz" veya "tin" denilen manevî bir kuvvet vardır, ide kendisini doğada gerçekleştirir. Ama ideler doğada, özü ile çelişik bir duruma gelip kendisine yabancılaşır.

Felsefe tarihine kuşbakışı bir yaklaşımla çıkanları bu örnekler, varlığın olup olmadığı, kökeni, ana maddesi, varlığın bir mi çok mu, değişken mi değişmez mi, evrende özgürlük mü yoksa katı bir düzen mi olduğu, evrendeki oluşu tesadüflerin mi yoksa zorunluluğun mu yönettiği, evrendeki oluşta bir amaçlılığın söz konusu olup olmadığı konularında birbirlerinden çok farklı filozofik yaklaşımların bulunduğunu gösterir.

B. Ontoloji Açısından Varlık

Ontoloji (Varlıkbilimi) Açısından Varlık

Varlık sorunu Antik Yunan filozoflarından beri, varlığın özneliklerini bulmaya çalışan metafizik ortamlarda tartışıldı. Burada varlığı düşünmeye bağımlı kılan idealizm ile, varlığı bilincin ve düşüncenin dışındaki bir

madde kabul eden materyalizm akımları çatıştı. Çünkü varlık sorunu incelenmeye başlandığında, hemen düşüncenin varlıkla bağlantısı sorunu haline geliyordu. *Kant*'a göre de varlık sorunu, bilginin şartlarının incelenmesine bağlıdır. Burada da düşüncüyü temel alanlarla, doğayı (veya maddeyi) temel alanlar, hemen birbirine zıt fikirler geliştiriyorlardı.

Bu basit karşıtlığı aşmak isteyenler de vardı. Mesela *Spinoza* ve *Hegel*, varlığın maddiliği ile maddî varlığın düşünce ile özdeş olduğunu savundular.

Heidegger'e göre varlıkbilim, varolan varlığa dayanır. Varlık elbette burada-varlık (Dasein) tan daha geniştir. Çünkü burada varlık, varlığın kiplerinden yalnızca biridir. Madde bile toprak, bitki, hayvan, insan v.s. kiplerinde varolabilir. Varlık, düşünmek zorunda olduğumuz şeydir, düşünce de varlıktan ve varlığın özünden başka bir şey değildir. Varlıkbilim de, tüm bilimlerin temelidir.

E. Gilson da varlığı, varoluş ile özün birliği olarak niteler.

Husserl de varlıkbilimi ikiye ayırır: biçimsel ve maddesel varlıkbilim. Biçimsel varlıkbilim, maddesel varlıkbilimin tümü için geçerli biçimsel yasalar sağlar.

1. Varlığın Var Olup Olmadığı Problemi

Varlık felsefesiyle ilgilenen her filozofun cevaplandırması gereken ilk sorulardan biri, varlığın gerçekten var olup olmadığıdır. Varlık varsa, yokluktan mı gelmektedir; bizim artık algılayamadığımız varlıklar yok mu olmaktadır?

Yokluk, üzerinde düşünülüp felsefe yapılması çok zor bir konudur. Antik Yunan düşünürlerinden *Thales*, "hiçten hiç bir şey meydana gelmez" düşüncesi temeli üzerinde meydana gelmemiş ve yok olmayacak bir varlığı, her şeyin ilk nedeni saymıştır. Bu madde kendiliğinden canlıdır (hylozoizm) ve kendiliğinden değişebilir. *Anaximandros*'un sınırsız ilk maddesi (Aperion) de yokluğu kabul etmez.

Herakleitos'ta yokluk, varlığın yeni bir şekle dönüşmesi olarak açıklanır. Evrenin ana maddesi olan ateş, bütün varlıkları değişikliğe uğratar. Bu değişiklik bazen bir varlık içindeki gelişme şeklinde, bazen de başka bir varlığa dönüşme şeklinde ortaya çıkar. Başka varlığa dönüşmeyi biz çoğu kez yokolma; yeni oluşumu da, yokluktan varolma olarak niteleriz.

Elealı düşünür *Parmenides*, "yalnız varolan vardır ve ancak bu düşünülebilir; var olmayan yoktur ve düşünülemez de" diyerek

ana fikrini ortaya koymuştur. Düşünür, çokluğu ve durmadan değişmeyi bir duyu aldanması olarak nitelemiştir. *Empedokles* de bütün varlıkların temelini toprak, su, ateş ve hava unsurlarını koyup, varlıkların bu maddelerin değişik şekilde bileşimlerinden meydana geldiğini ve yok olmanın olmadığını ileri sürmüştür.

Varolanın yok olmayacağını, ama varlık dünyasının dışında bir "varolmayan" uzay boşluğunun bulunduğunu savunan *Demokritos*'tur.

Sofistlerden *Gorgias*, *Parmenides*'in zıddına, bir yokluk olduğunu iddia etti. Yokluk, bir gerçekliktir; yokluğu reddetmek için bile onu düşünmek gerekir.

Platon'a göre tam yokluk yoktur, göreceli bir yokluk vardır. Bir şeyin başka bir şey olması, bulunmayışı yokluk olarak nitelenir. *Aristoteles* de yokluğun düşünülemediğini savunarak, genellikle oluş ve gelişme üzerinde durmuştur.

Ortaçağ felsefesine egemen olan büyük dinler, varlık dünyasının bir Tanrı tarafından yokluktan (ex nihilo) yaratıldığı inancında idiler. Tanrı, bu varlık dünyasını yaratmadan önce başka varlık dünyaları yaratıyordu; bu içinde yaşadığımız varlık dünyasının yok olmasından sonra da yeni yaratmalarına devam edecekti. Tanrı, herşeyi yaratan ve yok edendir. Yaratma, onun için güç değildir; O ol der ve olur ("kun feyekun").

Ortaçağ düşünürlerinden *Augustinus*'a göre, Tanrı, varlıkları yaratmış ve zamanın içine atmıştır. Zaman ve onun içindeki varlıklar, "varlık" ile "yokluk"un karışımıdır. *Aquino*'lu *Thomas*, "varolan bir şey, aynı zamanda yok olamaz" diyerek kendi varlık yasasını koymuş; varlığı ve yokluğu ancak Tanrının meydana getirdiğini savunmuştur.

Pascal'a göre, "bütün şeyler hiçlikten çıkar ve sonsuza varır". *Descartes* da kendini (insanı) Tanrı ile yokluk arasında bir yerde görüyordu. *Descartes*'ta, *Malebranche*'ta ve *Spinoza*'da Tanrı herşeyi yaratmıştır. Varoluşun sebebi ve dayanağı Tanrı'dır. Yaratma, Tanrı'nın kendini göstermesi, kendini gerçekleştirmesidir.

Hegel, varlık ve yokluk kavramlarını soyut ve gerçeklikten mahrum zihin üretimleri olarak yorumlamıştır. Ona göre, salt varlık ile salt yokluk aynı şeydir. Varlık ve yokluk içice geçmişir; birbirlerinin içinde kaybolup giderler.

Dolayısıyla, felsefede yakın zamanlara doğru gelindiğinde varlık-yokluk problemi, yerini tamamen "oluş" un açıklanması çabalarına bırakmıştır.

Yokluk kavramını felsefesinin temel taşlarından biri yapmış olan *Heidegger'e* göre, insanın kendisini bilmesi, yokluk (ölüm) nedeniyle ortaya çıkan tasa ve korkudan, bunaldıktan dolayıdır. İnsan dışındaki tüm varlıklarda da bu yokluğun belirginleştiği bir varlık söz konusudur. Varlık, ölüm ve yokluk ürküntüsünden doğar.

"Varlık ve Yokluk" adlı eserinde bu konuya varoluşçu felsefe açısından yaklaşan *J.-P. Sartre'a* göre ise, "varlık veya varoluş, devamlı olarak varlıkla yokluk arasında bulunmak demektir". Varlıkla yokluğun içiçe olması, insanda bir iç bulantısı doğurur, insan, sürekli yoklukla savaştan âciz bir varoluştur.

Varlık ve Görünüş

Felsefenin en önemli sorunlarından biri, varlık ile görünüş arasındaki ilişkinin anlaşılmasıdır.

Uzun yüzyıllar boyunca, vasat insanların gerçek ile görünüşü aynı kabul etmelerine karşın; filozoflar, gerçek varlığı görünüşün arkasında, onun dışında bir yerde aramışlardır.

Herakleitos, varlıkların değişmiyor gibi görünmesine aldanılmamasını, aslında varlık dünyasındaki her şeyin sürekli değişmekte olduğunu savunmuştur .

Herakleitos'un çağdaşı *Parmenides* ise, bunun tam tersini söylemiştir. Değişme diye birşey yoktur; değişme gibi görünenler gerçek değil, gölgelerdir. Asıl gerçek, varlığın hiç değişmediğidir.

Bu birbirine zıt iki fikir, *Platon'da* iki ayrı âlem kabul edilerek çözümlenmiştir. *Platon'a* göre değişimin ve bozulmanın olmadığı bir idealar âlemi ile, değişme ve bozulmanın ege-men olduğu bir madde ve oluş âlemi vardır.

Platon'un idealar âlemi ve fenomenler (görünüşler) âlemi olarak ikiye ayırdığı varlık dünyasını, *Aristoteles* tekrar birleştirdi. Ona

** Gerçekten de evrende en katı, cansız ve değişmiyor gibi görünen varlıklarda bile bir değişme vardır. Milyarlarca yıl sürse de, her cansız maddenin bile bir ömrü vardır. Maddedeki atomlar istikrarsızdır ve sürekli parçalanmaktadır. Radyum ve uranyumda görülen enerji kaybı ve çözülme, diğer maddelerde de vardır. Bu bakımdan toryumun ömrü 11 milyar yıldır. Uranyum 4 milyar yılda bir gramdan yarım grama düşmektedir. Karbonun ömrü 5100 yıl, fosforun 14.3 gün, aktinyumun ise 0.003 saniyedir. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, cansız varlıklarda bile sürekli bir değişme ve hareket vardır.

göre gerçek varlık, fenomenlerin içinde gelişen "öz" idi. Fenomenlerin dışında ayrı bir idealar âlemi yoktu. Her varlığın içindeki bir öz, o varlığı, bir gelişme süreci içinde biçimlendiriyordu. Özün daha gerisinde, ikinci ve daha yüksek bir gerçeklik yoktu.

Genelde yeni Platonculuğun temele alındığı Ortaçağ dinî felsefesinde, varlıkların esas kaynağı Tanrı katında idi. Tanrısal akıl düşünüyor ve yoktan yaratıyordu. Yaratma, hem fikir içinde hem de madde evreninde oluyordu. Akıl, ruh ve madde, bu yaratmada kullanılan malzemeler idi.

17. yüzyıl filozoflarından *Descartes*, - Antik Yunan dönemindeki Pitagoras'çılar gibi- gerçeğin gerisinde sayısal dengelerin bulunduğunu savundu. Dolayısıyla gerçeklik, görüneni sübjektif olarak algılayan duyu organlarıyla değil, ancak matematik yolla kavranabilirdi.

Kant da, görünüşler ile varlığın kendisini birbirinden ayırır. Biz, nesnelere oluş ve görünüşlerini (fenomen) bilebiliriz. Varlığın kendisi (numen) ise bizim bilgimizin dışındadır; onu tam doğru olarak kavrayamayız. İnsan varlığın asıl özüne yaklaşamaz; ancak görünüşleriyle uğraşır.

Hegel, varlık dünyasında fikirlerle maddeyi tekrar birleştirmeye çalıştı; ide, akıl, söz veya tin (Geist) dediği güç, kendisini ancak doğada gerçekleştirir. Ancak doğaya, madde dünyasına da iner inmez kendisine yabancılaşır ve kendi özüne aykırı durumlardan kurtulmak ister.

Husserl'e göre fenomenler -Kant'ın dediği gibi- görünüşler değil, özlerdir. Bu özlerin arkasında da başka öz yoktur.

Bergson da, felsefede değişmeci fikri savunur. Her an değişime uğramayan hiçbir varlık, fikir, duyu ve istek yoktur. Her şey hiç durmadan değişir, hattâ içinde yaşadığımız şu durum bile bir değişimin eseridir.

Aslında herşey sürekli değişmektedir. Bize değişmiyor gibi görünen şey, zihnimizin sürekli akışı sık sık kesip oradan kesintiler kaydetmesidir. Zihnimiz, oluşu bile bu kesik kesik yapılan kayıtları arka arkaya ekleyerek anlamaya çalışır.

Varlık ve hürriyet

Varlık dünyasının meydana gelmesinde, sebepler zincirinin başından şimdiki tek tek olaylara kadar bir hürriyet var mıdır? Varlık dünyasını hür bir kudret mi şekillendiriyor, yoksa her şey kendiliğinden, tesadüfen mi oluyor? Hürriyet veya zorunluluk genel geçerli

mi, yoksa belli zaman ve mekânlarda, belli varlık katmanlarında mı geçerli? Varlık konusunu işlerken, böyle problemlerle de karşılaşırız.

Antik Yunan düşünürleri, varlık dünyasında, insanın da kesin uyması gereken bir düzen görmüşlerdir. Hürriyetin olmadığı bu düzeni, bazı filozoflarda mekanik hareketler, bazılarında tesadüfi birleşmeler, *Platon*'da hem idealar âleminin hem de maddenin zorunlulukları, *Aristoteles*'te bilinçli ve amaçlı özlere yönlendirir.

Varlık dünyasında ve özellikle insanda hürriyetin olup olmadığı, Ortaçağ boyunca bir "cüz'î irade" (libre arbitre) kavramıyla tartışıldı. Burada Tanrı tamamen hür idi. Varlık dünyasını istediği gibi yaratmıştı ve gene hür olarak yaratmaya da devam ediyordu. Ancak insanların işledikleri günahların cezalarını çekmeleri için onlara cüz'î bir irade verilmişti. İslâm dünyasında Mu'tezile bunu akılla anlamaya çalışırken, Eş'ariler bunun iman meselesi olduğunu savunmuşlardır. Filozoflar ise bu açıklamalara katılmamışlardır. *Farabi*, Tanrı'nın mutlak hürriyetini kabul ettikten sonra, varlık dünyasında ona bağlı zorunluluklar olacaktır demiştir. Dolayısıyla insanın karar verme hürriyeti de görünüşten ibarettir.

Thomas, varlık dünyasını Tanrı, melekler, insan, hayvanlar, bitkiler ve cansız cisimler diye katmanlara ayırıyor. Tanrı katında tamamen akıl ve hürriyetin egemen olduğunu, cansız cisimler dünyasına gidildikçe hürriyetin azaldığını söylüyordu^{***}.

Descartes, varlık dünyasını ruh ve madde diye ikiye ayırdı. Düşünce ve irade gibi sıfatları olan ruh, hürriyet alanıdır; yer kaplama ve hareket gibi sıfatları olan madde de zorunluluk ve mekanik işleyiş alanıdır.

Spinoza, hürriyet ve zorunluluğu Tanrı'nın iki sıfatı haline getirdi. Tanrı, yaratırken hürdür, ama yarattığı varlık dünyasında zorunlu yasalar geçerlidir. Hürriyet ve zorunluluk, *Leipniz*'in monadlar dünyasında da içiçe

*** Bu, kademeli hürriyet görüşü 1976'da başka bir şekilde Arthur Young tarafından da ileri sürüldü. O da, varlık dünyasını yedi kademeye ayırıyor ve en üstüne de insanı koyuyordu. Bu kademeler ışık, nükleer parçacıklar, atom, molekül, bitkiler, hayvanlar ve insanlar idi. Burada tam determinizm, moleküller dünyasında geçerlidir. Işıktan molekül dünyasına doğru hürriyet giderek azalır, ama bitkilerden itibaren gelişim tersine döner (invalüsyondan evölüsyona) ve hürriyet artmaya devam eder. İnsana ulaşıldığında ise hürriyet en yüksek derecesine ulaşır.

girmiştir.

Bergson, insanın bir girişkenlik (initiative) hürriyeti bulunduğunu; insan psikolojisinde genişleme ve gerileme gibi nöbetleşe durumlarla ontolojik bir hürriyetin gerçekleştiğini savunuyordu.

Çağımızda hürriyet düşüncesini en yoğun işleyen düşünürler, varoluşçu (existentialist) filozoflardır. Bunlardan *M. Merleau-Ponty*'ye göre, kendi bilincine sahip ben, hürdür. İnsanın karar verme ve seçme hürriyeti vardır; insan, bir makine çarkı değildir. İnsan, tarihî bir varlıktır, başından geçenleri bilgi haline getirip ders alabilir ve ileriye yönelik de projeleri vardır. İçinde yaşadığımız dünyanın kurulu bir düzeni vardır, ama insan bu tam olarak kurulmamış düzende hür hareket etme imkânlarına sahiptir. İnsan dış dünya ile karşılaşırken hürdür; hem dış dünyayı değiştirebilir hem de kendi iç dünyasını.

Varoluşçu filozoflardan *Sartre*'a göre de, insan hür olmaya terkedilmiştir. Hürriyet, onun varolmasının bir zorunluluğudur. Varolma ile hürriyet, eşanlamlıdır. İnsanın hürriyeti, yalnızlığıdır. İnsan, hür olmayı bırakmada bile hür değildir. "Ben"e ait herşey, hattâ insanın korkusu bile hürdür.

Çağımızda biyoloji felsefesi yapanlardan *J. Monad*'a göre de, canlı varlıkların meydana gelmesinde rastlantı ve zorunluluk iç içedir. Tek tek türler amaçlı (teleonomik) hareket ederler, ama birbirlerini tesadüfi olarak etkilerler. Etkileme başladıktan sonra da doğal zorunluluklar geçerli olmaya başlar.

2. Varlığın Ne Olduğu Problemi

Varlığın dış görünüşünde madde, içinde enerji, dinamizm ve güç vardır. Madde sınırlı, varlıklar sınırsız denecek kadar çoktur. Varlık dünyası çok yönlü, çok kademeli ve çok anlamlıdır. Gerçekliğin kozmolojik, fizik, biyolojik, psikolojik, sosyolojik v.s. yönleri vardır.

Kozmolojik dünyanın mekan (uzay), zaman ve nedensellik kategorileri vardır, insan, bu kategoriler içinde varlık evreninin düzenini anlamaya çalışır. Zaman, mekan ve nedensellik olmadan varlık dünyasını açıklamak çok zordur. Ama modern bilim bile zamanın ve uzayın sınırlarını bulmaktan çok uzaktır. Şu anda en büyük ölçü birimi olan ışık yılı ile bile, bu boyutlara ulaşmak imkânsız gözüküyor.

Augustinus, zaman ve mekânın da evrenle birlikte yaratıldığına inanıyor. *Kant*, zaman ve mekânı insanın varlık dünyasına bakış kalıpları olarak değerlendiriyor. *J. Böhm*e, "bunlar Tanrının duyu organlarıdır" diyor.

Schopenhauer, üç boyutlu zaman (geçmiş, şimdi, gelecek) ve gene üç boyutlu mekanın (yükseklik, genişlik, uzunluk) insan zihni tarafından kontrol altına alınmaya çalışıldığını anlatmıştır.

Nedensellik de, insan zihninin sebep bulma ve sonuç çıkarma özelliğinden doğmaktadır. Ama atom altı dünyada bir nedensellik bağından çok, ilişki belirsizliği görülmektedir.

Gerçekliğe fizik açısından baktığımızda, maddî varlıkların ve olguların temelindeki yasaların ve sayısal dengelerin önemli olduğu ortaya çıkar. Fizik, durmadan maddeyi parçalamakta, atom altı dünyaya inmekte ve orada da fotonlar dünyasına ulaşmaktadır. Varlıkların özünde hem madde hem de enerji ortaya çıkmaktadır.

Bütün her şeyin temelinde ölçsüz, ağırlıksız ışık vardır. Buradan protonlar, elektronlar, kütleler çıkıyor. Cansız varlıkları bir bütün olarak koruyan, canlı varlıkları büyütüp yaşatan enerjidir. Çinlilerin *Yin ve Yang*'ı da canlıları yaşatan enerji kutuplarıdır.

Gözlerimizle atomu ve atom altı dünyayı göremediğimiz gibi, evrendeki pek çok büyüklükleri de göremeyiz.

Gerçeğin biyolojik görünümüne baktığımızda, karşınıza hemen hayatın niçin ve nasıl başladığı problemi çıkıyor. Bu konularda "niçin" sorusu, hem hayatın başı hem de sonu olarak cevaplandırılmaz durumdadır. Canlı hayatın nasıl başladığı konusunda ise, teoriler ve spekülasyonlar vardır. Hayatın suda başladığı, canlı varlıklar arasında biyolojik özelliklerin DNA kodları vasıtasıyla aktarıldığı biliniyor. Ancak canlı türlerinin ortaya çıkışı noktasında, biyolojik bir evrim ile türlerin değişmezliğini savunan görüşler, düşünce tarihi boyunca sürdürdükleri tartışılmalarını hâlâ devam ettiriyorlar.

Herakleitos, *Demokritos* ve *Aristoteles*'ten beri, biyolojik hayatta bir evrim olduğu ileri sürülüyordu. 19. yüzyılda *C. Darwin*, canlıların bir kökten evrimleşerek geliştiklerini ileri sürdü. *Haeckel*, her canlı türünün uzun bin yıllar içindeki gelişiminin (*filogenez*), o canlının embriyonal gelişim devresinde (*ontogenez*) gizlendiğini iddia etti. *J. Monad* da, mutasyon vasıtasıyla olan evrimin tesadüfen meydana geldiğini savundu. Bunlara karşı ise, canlı ve cansız varlıkların bir Tanrı tarafından planlı ve programlı olarak yaratıldıkları şeklinde dinî temelli felsefî açıklamalar hep canlı kaldı.

Varlık dünyasını gerek felsefî gerekse bilimsel açıdan incelerken, karşımıza çıkan en önemli kavramlardan biri de **oluştur** (*genesis*).

Antik Yunandaki doğa filozoflarına göre

varlığın ana maddesi (su.hava, ateş v.s.) tek ve canlı idi. Tüm oluş bu ana varlık tarafından meydana getiriliyordu. *Empedokles*'te dört ana unsur (toprak, su, hava ve ateş) sevgi ile birleşip nefret ile ayrılıyor ve böylece oluş meydana geliyordu. *Anaxagoras*'a göre, evrende ne kadar varlık varsa o kadar da ana madde vardı, ilk hareketi "*nous*" sağlamakta; sonraki hareketler çarpma ve basınç ile mekanik tarzda olmaktadır. *Demokritos*'a göre varlıkların özünde maddenin en küçük parçası olan atomlar vardı. Atomların hareketleri sonucu mekanik ve zorunlu bir oluş meydana geliyordu.

Platon ideler dünyasını oluşun ve değişimin olmadığı, bu varlık dünyasını da oluş ve bozuluşun olduğu bir dünya olarak anlatır. Oluş dünyasını yaratan *Demiourgos* adlı iyilik idesidir. *Aristoteles*'e göre da oluş, madde içindeki gizli gücün harekete geçip o maddeyi geliştirmesidir. Özün kendini gerçekleştirme dört nedenle olur; maddî, formal, hareket ettiren ve ereksel nedenler. Varlığın oluşu, belli bir amaca yöneliktir (*teleolojik*).

Plotinos'a göre herşeyin temeli ruhtur ve varlıkların oluşu da ruha bağlıdır. "*Nous*" düşünür, ruh da bu düşüncelere göre maddeye şekil verir. Eğer ruh olmasaydı canlılık, hareket ve biçim olmazdı.

Augustinus'a göre, Tanrı evreni özgür olarak yaratmış ve zaman içine atmıştır. Her şey zamanın akışı içinde Tanrı'nın belirlediği şekilde değişir.

Descartes da, cisimlere ilk hareketi Tanrı'nın verdiğini kabul eder. Ama daha sonraki her şey mekanik olur. Tanrı doğayı ve doğa kanunlarını yaratmıştır, ama işleyişine karışmaz. Doğa kanunları kendi kendine işler ve herşeye hâkimdir. Oluş konusunda *Malebranche*, *Descartes*'e karşıdır. Ona göre cisimler kendi kendilerine hareket edemez ve birbirlerini etkileyemezler. Dünyada olan her şey Tanrı tarafından gerçekleştirilir. *Spinoza* da, Tanrı'nın, kendi eseri olan evrenin içinde olduğunu söyler. Oluş, tanrısal özün kendisini gerçekleştirmesidir. Doğa olaylarının hepsi, Tanrı'nın kendisidir. Tanrı *Leibniz*'de de evrenin düzenini ayarlamış olan güçtür. Bu düzen bir kere baştan saat gibi ayarlanmıştır ve Tanrı ikide bir işe karışmaz. Tanrı evreni belli bir amaca göre yaratmıştır (*teleoloji*). Ancak bu amaç gerçekleşirken tam bir mekanizma ege-mendir. *Kant* da, Tanrı'nın yaratma sırasında hem evrene hem de insana kendi aklından pay verdiği, dolayısıyla Tanrı'nın evreni mucizelerle değil, rasyonel yasalarla yönettiğini savunuyordu. Doğadaki oluş, daha önceden Tanrı tarafından kurulmuştur; doğa, Tanrıyı göstermektedir.

İlk bakışta *Platon*'un iki parçalı evren anlayışını kabul eden *Hegel*, idenin kendi dünyasında potansiyel bir imkân olduğunu, ancak kendisini doğada gerçekleştirdiğini savunur. Varolan her şeyin arkasında bir ide vardır. Ancak ide madde içine girdiğinde kendine yabancılaşır, parçalara bölünür ve sürekli değişir. Doğa, akıl ve ruhun özgürlükten yoksun ve bilinçsiz bir şekilde gerçekleşmesidir.

Marx ve *Engels* de, oluşun merkezine dinamik maddeyi koydular. Evrende gerçek varlık maddedir ve o da hareket vasıtasıyla zorunlu gelişim yasasına uyar.

Felsefe tarihinde *Porphyrios* (232-304), *Thomas* (1225-1274) ve *Hartmann*'ın varlık katmanları veya aşamaları meşhurdur. Bunlarda, cansız varlıklardan canlılara ve insana (akıllı varlıklara) doğru giden katmanlar sıralanıyor ve bunların oluşu birbirine bağlanıyor.

Varlığı Kabul Eden Görüşlerin Onu Değerlendirmesi

Varlığı "var" olarak kabul eden görüşler, varlığa yaklaşımları açısından çeşitli grupları ayrılırlar. Örnek olarak şu gruplar üzerinde durulabilir:

İdealizm

Her türlü varoluş insanın düşüncesindedir, görüşünü savunan felsefi akımdır. İdea, *Platon* felsefesinde, her türlü maddî varlığın ve kavramın idealer dünyasında ve insan zihnindeki orijinal şekli idi. Bu kavram, daha sonraki filozoflarda da düşünce, düşüncenin bir tipi, doğuştan ruhumuzda veya zihnimizde var olan doğru kavramlar olarak kullanıldı.

Platon, gerçek dünya olarak idealer dünyasını alıyordu, Varlık dünyasındaki herşey, idealer dünyasından pay alarak maddî gerçekliğe ulaşıyor, ama madde bozulup yok olduğu halde idealer yaşamaya devam ediyordu.

İdea fikri, Tanrı'nın bu dünyadaki varlıkları ve oluşu yaratıp yönettiği fikirleri olarak Ortaçağ filozoflarında da yaşadı.

Descartes, *Locke* ve *Hume*'da ideler, varlık dünyasının insan bilincindeki doğru tasarımları idi. İnsanların sübjektif olarak oluşturdukları tasarımlara dayanan bu idealizm, ideleri tanrısal kaynaktan ayırıp insan psikolojisine bağlıyordu.

Ancak "idealizm" kavramı ilk kez 18. yüzyıl ortalarında *Berkeley*'in felsefesini adlandırmak için kullanıldı. *Berkeley*, "hiç bir zaman tasarımlarımızdan başkasını bilmediğimize göre, niçin, onların herhangi bir şeyi temsil

ettiklerini varsayıyoruz", diyordu. Herhangi bir şeyin varlığı, onun algılanmasından ve zihinde bir tasarım olmasından ibarettir. Bir nesnenin bilinçten bağımsız olarak var olduğunu söylemek, boş şey söylemektir. Varlık dünyası sadece düşünüp tasarlayabildiklerimizdir. Doğa veya evren dediğimiz şey de Tanrı'nın algısının bütününden ibarettir.

17. yüzyıl filozoflarından *Leipniz*, evrenin esas ilkesi olarak "kuvvet" kavramını kabul etmiş; evrenin, "*monad*" adını verdiği bu enerji birimlerinden ibaret olduğunu savunmuştur. Sınırsız değişme yeteneğine sahip olan bu monadlar onu idealist bir atomculuğa götürmüştür.

İdealizmin en aşırı şekli *Berkeley*'de gözükse bile, idealizmi sürekli bir felsefe okulu haline getirenler 18. yüzyılda *Kant* ile başlayan Alman idealist filozoflardır.

Kant'a göre, gerçi insan zihninden ve düşüncesinden bağımsız bir gerçek nesne dünyası vardır. Ama biz onu tam gerçek şekliyle bilemeyiz. Biz, sadece algıladığımız şeyi biliriz. Gerçek dünyanın da özünü (*numen*) algılayamayız, sadece görünüşleri (*fenomen*) algılarız. Algımlarken de duyu organlarımız, anlama ve değerlendirme kategorilerimiz hem algılarımızı hem de bilgimizi düzenler. Bilgide, dış dünya kadar insanın iç dünyası da etkili olur. *Kant*, gerçek dünyanın var olduğunu kabul ediyor ama bizim onu tanımamız ve bilmemiz konusunda oldukça idealist davranıyordu.

Fichte'ye göre, ister biçim ister içerik olsun bütün bilgilerimiz ruhumuzdan, benliğimizden çıkar. Bütün varlık dünyası "ben"nin faaliyetinin ürünüdür. *Fichte* böylece *Berkeley*'in sübjektif idealizmine geri gitmiştir.

Fichte'nin idealizmini "öznel" bulan *Schelling*, öznenin oluşumunu nesneye, doğaya bağladı. Varlık dünyasının sadece zihinsel ve ruhsal çaba ve kavramlarla tanınabileceği doğru idi. Ama doğa ve zihin birdirler, doğadaki reel bilgilerle insan zihnindeki ideal bilgiler birbiri ile uyumlu idi (bu nedenle *Schelling* idealizmine "realist idealizm" denir).

Schelling çizgisinde giden *Hegel*, düşünce ile varlığın aynı şey olduğunu söyler. Gerçeğe sadece düşünce ile varmak mümkündür. Varlık dünyası da, düşünme de aynı aklın bir başka şekillenmeleri olduğu için; düşünce, dışardan bir desteğe veya onaya gerek duymadan, kendi kendisini besleyerek gerçeğe ulaşır. Duyumlar bizi gerçeğe götürmekten ziyade, gerçeğin çokluğu ve bölünmüşlüğü ile oyalanırlar.

Materyalizm

Varlık dünyasının, insan zihninden bağımsız olarak varolan bir madde dünyası olduğunu savunan görüştür.

Thales, Heraklitos, Demokritos gibi Antik Yunan düşünürleri maddeci idiler. Ama madde ile bilgi arasındaki ilişkileri ilk inceleyen *Aristoteles* oldu. Ona göre madde, ancak şekil ile varlığa gelebiliyordu ve bunu da sağlayan, onun içindeki öz idi.

Ortaçağ İslam ve Hıristiyan felsefele- rinde madde, Tanrı'nın yarattığı bir şey, ama bizim varlık dünyasının en büyük dayanağı idi. Madde, akıl ve ruh ile birleşerek çeşitli şekiller alıyor ve böylece biliniyordu.

Maddecilik, bütün gerçeğin maddede ve maddenin hareketinde, birbirlerini etkilemesinde olduğunu savunur. Bütün canlı ve cansız dün- yası madde ile açıklanabilir. Burada madde- cilğin esas desteği mekanik işleyiştir. *Demok- ritos, Epikuros*, Ortaçağda yaşayan *Gassendi*, insan psikolojisine kadar herşeyi mekanist materyalizm ile açıklamaya çalışmışlardır. *Hobbes, Lamettrie, Holbach* gibi 18. yüzyıl düşünürleri varlık evrenindeki maddî ve manevî her şeyi (ruhu bile) madde ve onun hareketleri ile açıklamışlardır.

Lamettrie, ustası *Descartes*'tan fazla olarak, maddenin hem uzayda yer kapladığını hem de hareket edebilme ve duyumlama yetenekleri olduğunu savunur. Dolayısıyla bütün hayvanlar da duyar ve düşünür. Burada, ruhun da maddenin bir parçası olduğu, organik hayatın da mekanik nitelikte çalıştığı anlatılıyor. 19. yüzyıl Almanya'sında *L.Feuerbach, L. Büchner* gibi materyalistler insanı, içinde yaşadığı maddî şartların bir ürünü olarak görmüşlerdir. *Darwin, E.Haeckel* gibi biyolojik materyalistler de, canlı hayattaki tüm gelişmeleri maddeci olarak açıklayan teoriler geliştirmişlerdir.

Marx ve Engels gibi diyalektik mater- yalistlere göre de gerçek varlık dünyası ide değil, maddedir. İnsanların sosyal, siyasal ve düşünsel yapıları ve düzenler de madde dün- yasının eseridir, insanın ruhu ve zihni de, madde dünyası tarafından şekillendirilir.

Varlık dünyasının ve gerçeklik düzeni- nin anlaşılmasında kademe kademe döküm ve açıklamalar yapma metodu olan **diyalektik**, *Herakleitos*'tan beri, evrendeki oluşu kavramaya çalışan bir metodolojidir. *Herakleitos*'ta evren ateşten gelir, Logos'un kurduğu düzene göre oluşu meydana gelir ve geri ateşe döner. Bu, hiç durmayan bir harekettir. *Herakleitos*, gerçekliğin zıtların birliğinden meydana geldiğini, herşeyin

zıtların çatışmasından doğduğunu anlatır. *Platon*'da da "idea"ların belli bir düzenle varlık dünyasına yansıyor, -maddenin bozulmasıyla- tekrar idealar âlemine döndüğü anlatılıyor. *Hegel*'de tinin (Geist) varlık dünyasını oluşturması tez-antitez-sentez yöntemiyle olur. Her gerçekliğin içinde tez-antitez ve sentez vardır. Değişimin kanunu budur. Marxist felsefede de, madde mekanik olarak değil diyalektik olarak hareket eder. Varlık dünyasının tez-antitez-sentez şeklinde gelişmesi, tarihte ve toplum düzeninde de geçerlidir. Madde, varlığı oluşturabilmek için diyalektik olarak hareket eder. Hareket için düşünceye gerek yoktur; maddedeki niceliksel değişimler niteliğe de etki eder.

Realizm

Felsefe tarihinin en karmaşık akımı olan realizm, genellikle bilincimiz dışında bir gerçek- lik olduğunu kabul eder. Bu varlık, genellikle madde ve doğa olarak anlaşılır.

Ancak evrenin asıl gerçeğinin madde dünyası değil, idealar dünyası olduğunu söyleyen *Platon* da realisttir. Hattâ Ortaçağda, bireysel varlıkların ve olayların değil, türlerin ve genel hükümlerin gerçek olduğunu savunan "*kavram realizmi*" ortaya çıktı. Platonculuğun bir yorumu olan bu akıma göre "üçgen", "baba", "ağaç", "insan" gibi genel kavramlar gerçektir. Adcıların (*nominalistler*) dediği gibi "şu üçgen", "Ali Baba", "kayıtsız ağacı", "bu insan" gerçek değildir. Adcı olmayanlar da, tek tek varlıkları gerçek kabul edip, onlara verilen genel kavramları gerçek olarak kabul etmiyorlardı.

Daha sonraki felsefî gelişmeler içinde, gerçeklik anlayışı değişti. Ama gene de *Descartes*'ta, düşünce ürünü genel fikirler gerçek olarak kabul ediliyordu. *Kant*, düşünen zihin dışında bir maddî gerçekliğin olduğunu kabul ediyordu. Ancak bizim için gerçek dünya, bir takım fenomenlerden ibaret idi. *Fichte*'de de gerçek ile düşünce arasındaki gidip gelmeler, onu hem realist hem de idealist yapıyordu.

20. yüzyılda yeni realistler (*Morgan, Whitehead, Munn, Russel, Alexander, Broad, Price, Ayer* v.s.) genellikle mantık ve matematik yardımıyla bilimsel metod ve kavramları incele- diler. Onlara göre en yüksek değer bilimdir. Burada, idealizm ve maddeciliğin kısır döngü- lerine düşmeden dil ile gerçeklik bağlantısını doğru olarak kurmak istediler.

Monizm (tekçilik) ve Dualizm (madde ve ruh ikiciliği)

Varlığın ne olduğunu açıklarken, bazı filozoflarda tekçi ve ikici açıklamalara da rast- lanıyor.

Tekçi görüşler aynı zamanda panteist görüşlerdir. Meselâ *Spinoza*'ya göre bir tek töz (*substantia*) vardır; o bölünemez, sınırlanamaz, yok olamaz. O töz Tanrı'dır, ama aynı zamanda doğadır. Ruhlar da, tek tek cisimler de Tanrının kendisinden başka bir şey değildir. Tanrı varlık dünyasındaki her şeyin içindedir Tanrı bize, ruh ve madde dünyası olarak içice görünür.

Bu tür tekçi görüşlerin yanı sıra ikici görüşler de vardır. Meselâ *Platon*'un idealer âlemi ve maddî varlık âlemi, daha sonra *Plotinos* ve *St. Augustinus* ile Ortaçağa aktarıldı ve yaygın bir kabul gördü. 17. yüzyılda yaşayan *Descartes*'te ikiciliğin en iyi işlenmiş şeklini görürüz. Ona göre evrende varlık dünyasını kuran iki öge (töz) vardır: cisim ve ruh. Cismin özellikleri yer kaplama ve hareket, ruhun özelliği de düşünme (bilinç) dir. Bu birbirinden ayrı iki dünya, Tanrı tarafından birbirlerine karıştırılmıştır. Evrende boş mekan yoktur; dolayısıyla evrendeki hareketler bitişik bir şekilde yandakine atlar. Evren büyük bir makineye benzer ve mekanik kanunlarla açıklanabilir. *Descartes*, dışımızda bulunan şeylerin gerçekliğinden şüphe etmememiz gerekir, diyordu. Ancak dış dünyanın varlığı hakkındaki düşüncemizin ve evrendeki her türlü hareketin kaynağı da Tanrı idi.

Fenomonoloji

Fenomen, Yunanca, varlığın görünüşü demektir. Düşünce tarihinde uzun yıllar varlığın görünüşünün gerçeği tam yansıtmayacağı düşünülmüştür. Ancak *Husserl*, varlığın görünüşü arkasında metafizik bir temeli bulunmadığını, gerçek varlık dünyasını tanımak için varlık fenomenlerinden başka bir şey olmadığını söylemiştir.

Ona göre, varolan kendisini fenomenlerinde gösterir. Varlığı anlamak için, boşuna, ulaşamayacağımız tözler aramayalım. Varlık, görüldüğü gibidir; biz onu incelediğimizde doğrudan doğruya özlerini kavırıyoruz. Gerçeği ruh ve madde diye ayırmaya gerek yoktur.

Terimler

Ontoloji: Varlık biliminin (felsefesinin), varolan şeyleri, onların temellerini, derinliklerini, varlıklar arasındaki bağları inceleyen felsefe dalının Yunanca adı.

Varlık: Varolma tarzı ne olursa olsun, evrende veya düşüncede varolan tikel bir şey.

Varoluş: Varolma, bir gerçekliğe sahip olma olgusu. Varlıkların varolma biçimi. Bu, felsefe tarihinde bazen somut gerçeklik, bazen kavram ve idea, bazen düşünce biçimi olmuştur.

İnsanın varoluş problemini tartışan filozoflara da "varoluşçu" filozoflar denir.

İdeal varlık: Platon'dan başlayıp daha sonraki düşünürlerde de devam eden, değişmez, bozulmaz, yaratıcı varlık. Maddî varlığa karşı, bir tümevarım yöntemiyle ulaşılan genel kavramlar.

Zorunlu varlık: Belli bir şekilde olan, başka türlü olamayan gerçek varlık. Zorunluluğun belli şartlarda nedensel bağları var. Zorunlu varlıklar gerçi reel varlıktır ama mantıksal zorunlu varlıklar da olabilir.

Mümkün varlık: Aklın tasavvur edebileceği veya Tanrının idaresinde olup da yapılması, yaratılması mümkün varlıklar. Aristoteles'teki özden varlık haline gelmede de bir "mümkün" durumu görülmektedir.

Yokluk: Var olanın bulunmaması, var olmaması hali. Yokluk oldukça göreceli(relatif) bir kavramdır. Bazı düşünürlere göre yokluk yoktur ve aslında düşünülemezde.

Hiçlik: Yoklukla eşanlamlıdır. Varlık kavramının zıddı. *Pascal*'da her şeyin içinden çıktığı ortam, *Descartes*'da Tanrı fikrinin zıddı. Hiçlik de gerçekte yoktur ve insanın düşüncesinin ürünüdür.

Oluş: Bir varlığın gerçekleşmesi, meydana gelmesi olgusu. Her varlığın çeşitli gelişim aşmaları ve oluş biçimleri vardır.

Metafizik: Fizik ötesi. Duyu organlarımızla algılayabildiğimiz şeylerin dışındaki önermeler alanı.

Öz: Bir varlığın esas kısmı (esence). *Aristoteles*'de ve Ortaçağ felsefesinde iyice işlenen ve varlığa esas özelliklerini veren bir kavram.

Ruh: Canlı varlıklarda ve özellikle insanda, varlığın maddî olmayan kısmı. Varlığa canlılığını veren, onu yaşatan, düşündüren, büyüten, hareket ettiren güç.

Beden: Canlı varlıklarda, varlığın maddî kısmı.

Madde: Varlıkları oluşturan ve fiziksel özellikleri olan nesne. Özellikleri çok tartışmalı olan maddeyi, varlıkta biçimin dışındaki şey, insan bilinci dışındaki şey olarak tanımlayanlar olmuştur.

Düalizm: İkcilik

Diyaletik: İki görüşü tartışmaya getiren ve ilişkileri bu şekilde kaldıran inceleme yöntemi. *Hegel*'de doğanın tez-antitez-sentez şeklinde gelişmesi. *Marx*, bu yöntemi tarihe ve sosyal yapıya da uygulamıştır.